

УДК 364.159.94 (477)

DOI 10.32755/sjeducation.2023.01.149

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОСОМАТИЧНИХ ЗМІН У ЖЕРТВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ, ВЧИНЕНИХ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРом

Олійников Георгій Вікторович, кандидат медичних наук,
доцент, доцент кафедри правової та спеціальної підготовки,
*Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
(51901, Україна, м. Кам'янське, вул. Колеусівська 39,
e-mail: georg.oliinykov@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-9660-329X*

Ковалевський Артем Вікторович, старший викладач кафедри
правової та спеціальної підготовки,
*Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
(51901, Україна, м. Кам'янське, вул. Колеусівська 39,
e-mail: artemkowalewskij@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-1970-8768*

У статті розглянуто окремі статеві проблеми психосоматичних розладів осіб, які стали жертвами сексуальних кримінальних правопорушень, питання щодо поведінкового аналізу, стану здоров'я фізичної і моральної рівноваги, внутрішнього комплексу неререалізованого гніву, соціальної незадоволеності, моделі нерозв'язаного конфлікту в українському суспільстві. Внесено пропозиції щодо реформування застарілих юридичних норм і суспільних практик, розширення діапазону розуміння соціального простору у жертв сексуальних кримінальних правопорушень сексуального характеру і біженців, яких немало, значущі для конституційних цінностей наших громадян. У жертв сексуального насильства російських військових у результаті посттравматичного стресового розладу кардинально змінилося життя у сім'ї та суспільстві. Наслідки формують у жертв індивідуально специфічний і викривлений досвід, особливості статевого стосунку, ступінь і стан депривації. У випадках, коли жертву залякували, примушували до сексуальних стосунків у дитячому та підлітковому віці, гвалтували кілька разів, діб, симптоматика ускладнюється формуванням стійкого посттравматичного стресового розладу. Вирішальним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина в Україні є юридичні гарантії. Реалізація та гарантування прав, особливо з різними видами депривації, потерпілих громадян нашої держави є одним із найважливіших чинників належного розвитку України, формування громадянського суспільства, переконливим свідченням демократичності для вступу в ЄС. Антисоціальна злочинна поведінка

росіян під час військової агресії проти України, неконтрольована агресивність, вбивства, каліцтва, катування мирних громадян, твалтування жінок, дівчат і дітей потребують правової оцінки, зокрема на міжнародному рівні.

Ключові слова: кримінальні правопорушення сексуального характеру, психічні розлади, психосоматика, кримінологія, верифікація, психічна депривація.

PROBLEM ISSUES ON FEATURES OF PSYCHOSOMATIC CHANGES OF VICTIMS OF SEXUAL CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY THE AGGRESSOR STATE

Oliinykov Heorhii,

PhD in Medicine, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Legal and Special Training,
*Territorially Separate Branch "Kamianske Branch
of the Academy of the State Penitentiary Service"*
(39 Kolesivska, Kamianske, 51901, Ukraine,
e-mail: georg.oliinykov@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-9660-329X

Kovalevskiy Artem,

Senior lecturer of the Department of Legal and Special Training,
*Territorially Separate Branch "Kamianske Branch
of the Academy of the State Penitentiary Service"*
(39 Kolesivska, Kamianske, 51901, Ukraine,
e-mail: artemkowalewskij@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-1970-8768

The article examines separate sexual problems of psychosomatic disorders of persons who have become victims of sexual criminal offenses; issues related to behavioral analysis, the state of health, physical and moral balance, the internal complex of unrealized anger, social dissatisfaction, models of unresolved conflict in Ukrainian society. Proposals for reforming outdated legal norms and social practices, expanding the range of understanding of social space, victims of sexual criminal offenses of a sexual nature and refugees, of which there are many, are significant for the constitutional values of our citizens. As a result of post-traumatic stress disorder, the lives of victims of sexual violence by the Russian military have drastically changed in their families and in society. The consequences form the victims individually specific and distorted experience, peculiarities of sexual relations, degree and state of deprivation. In cases where the victim was intimidated, forced to engage in sexual relations in childhood and adolescence, raped several times, the symptoms are complicated by the formation of persistent post-traumatic stress disorder. Legal guarantees are the decisive legal means of ensuring, implementing, protecting human and citizen rights in Ukraine. Realization and guarantee of the rights, especially with various types of deprivations, of the citizens of our country, is one of the most important factors

of the proper development of Ukraine, the formation of civil society, a convincing evidence of democracy for joining the EU. The anti-social, criminal behavior of Russians, during the military aggression against Ukraine, uncontrolled aggressiveness, murders, mutilations, torture of civilians, rape of women, girls and children require legal assessment, particularly at the international level.

Key words: *criminal offenses of a sexual nature, mental disorders, psychosomatics, criminology, verification, mental deprivation.*

Постановка проблеми. Проблема прав людини стає актуальнішою у ХХІ столітті і особливо у зв'язку з війною, розв'язаною РФ. Осмислення й поглиблене опрацювання концепції людських прав і свобод в Україні в зонах бойових дій створюють проблеми прав, свобод та недоторканності людини. Здійснення в повному обсязі охорони прав та свобод людини і громадянина України забезпечуються гарантіями. Кримінальні правопорушення кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи являють собою розділ юриспруденції, який тісно пов'язаний з питаннями кримінального права, процесу та кримінології.

Складність питання полягає в тому, що зґвалтування і сексуальні протиправні дії пов'язані з іншими посяганнями. Тобто обвинувачення злочинця тягне за собою і певні соціальні проблеми. Якісний і кількісний підхід до збору і аналізу інформації потребує співпраці та експертиз з фахівцями різних напрямків. Різноманітні аспекти цих особливо жорстоких кримінальних протиправних дій, як крайньої форми насильства над жертвою, довели актуальність питань під час розкриття подібних кримінальних правопорушень (злочинів) на етапах досудового провадження й судового розгляду.

Основна мета дослідження – усунення наслідків психосоматичних змін у жертв кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, розуміння зв'язку кримінальності і питань психології, генетики, біології і біосоціальної перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні питання, пов'язані з кримінальними правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканності в різний час, досліджували українські науковці-правники: Ю. Александров, Л. Брич, В. Вітвицька, Б. Гульман, О. Джужа, О. Дудоров, Л. Дорош,

О. Кальман, М. Корчовий, І. Лановенко, Т. Лисько, В. Лень, А. Лукаш, Д. Москаль, О. Світличний, А. Шеремет, В. Фурса, П. Хряпінський, С. Чмут та інші.

Виклад основного матеріалу. Російські окупанти з першого дня повномасштабного вторгнення на територію України вбивають, калічать і катують мирних громадян, гвалтують жінок, дівчат і дітей. Так в Україні відкрито на 22.01. 2023 р. уже 59 330 проваджень проти російських військових і серед інших 59 – за фактом здійснення російськими військовими сексуального насильства проти громадян України [2]. Пояснити подібні злочини тільки військовими діями недостатньо, враховуючи якісний склад російських військовослужбовців. Верифікація статевих злочинів цієї групи злочинців, як порушення статевої свободи та недоторканості особи, різновиди статевих девіацій потребують спрямованої наукової парадигми кримінологічної обґрунтованості [1, с. 184–185]. Дослідження психічних наслідків у постраждалих, особливо жінок і неповнолітніх, актуально, тому що військові дії і російська агресія продовжується вже практично цілий рік. Ушкодження у жертв як фізичного, так і сексуального насильства мають екзогенне та ендогенне походження. Це своєю чергою приводить до динамічного формування патологічних морфологічних і психологічних розладів. Первинною складовою таких безчинств безперечно є інтенсивний стресовий вплив з виявами стереотипів деструктивної типології поведінки постраждалих. Загальна реакція на ушкодження приводять до виникнення нових патологічних за характером і результатами змін у нервовій системі і організмі в цілому, а саме: афективно-шокові реакції та істеричні психози. Патологічна інтеграція – основні патогенетичні механізми. Подібні психосоматичні розлади у жертв насильства пояснюються складною класифікацією російських агресорів: національність, релігія, депресивність, депривація, психічні хвороби і розлади, особи з кримінальною складовою, убивці з органічними дисфункціями головного мозку, психопати, пасивно-агресивні індивіди, алкоголіки, істеричні особистості, дітовбивці, розумово відсталі. Вони вбивають заради задоволення. На наше переконання, антисоціальну злочинну поведінку таких росіян можна визначити,

як комплекс мотивації презирства, неконтрольованої агресивності, параноїдальних розладів, граничних станів із зловживанням алкоголю, психоактивних речовин. Слід зазначити, що вплив екстремальної ситуації на психосоматичне здоров'я жертв насильства, труднощі адаптації, високий рівень травматизму потребує правової оцінки, в тому числі на міжнародному рівні. Інтереси кримінології у цьому питанні, кореляційний зв'язок концентруються навколо проблем: зміни у сучасному українському законодавстві, соціально-правове явище, потерпіла особа, причини та умови цього досить небезпечного діяння, профілактичні заходи та засоби запобігання [1, с. 184–185].

Насамперед жертвою зґвалтування може бути особа: 1. Легковажна, інфантильна, яка з цікавості провокує сексуальну поведінку. 2. Усвідомлено провокує сексуальну агресію. 3. Випадкова жертва. 4. У стані сп'яніння. 5. У непритомному стані. 6. Залучена з сексуальними коментарями. Сексуальне насильство як факт ескалації девіантної поведінки з інтенсивним впливом та емоційними переживаннями жертви формують латентну підтримку. Відсутність емпатії пояснює агресивність, імпульсивність, когнітивні розлади, відчуття влади, контроль, домінування, садизм, погрози, жорстке поводження з жертвою, конкретна статура особистості з кримінальним минулим [2].

Сексуальні посягання мають безліч форм і видів, що приводять до різних наслідків у потерпілих залежно від характеру травми. Психо-травматичні наслідки, отримані жертвою, тип нервової системи, розуміння загальних принципів роботи аналізаторів формують специфічні розлади: стрес-відгук, безпорадність стану, психомоторні порушення, гострі соматичні хвороби, астенію, фрустрацію з викривленням мислення і індивідуальної когнітивної моделі поведінки. Це своєю чергою вимагає суттєвої допомоги з боку сім'ї, медичних установ та інших близьких людей.

На наслідки сексуальної наруги, фізичного насильства впливають порушення регуляції вищих психологічних функцій поведінки в цілому. У жертви в результаті посттравматичного стресового розладу кардинально змінюється життя у сім'ї, суспільстві, формується індивідуально специфічний і викривле-

ний досвід і особливості статевих стосунків, ступінь і стан депривацій. Клініка тривоги містить фобічні і вегетативні розлади, психогенні депресивні реакції, неврози. У жертв насильства виявляється відсутність бадьорості, фізична і психічна втома, відчуття дискомфорту в тілі, емоційна лабільність, розлади сну тощо [3, с. 60–61].

Свідомість потерпілої особи, незалежно від віку і статі, з психопатологічними розладами, психосоматичними хворобами суттєво змінюється. Водночас збільшується частка тривоги, негативної самооцінки, імпульсивності, діагностується астеновегетативний синдром, вегетативні дисфункції. Наслідки проблеми психічних розладів жертви статевих кримінальних правопорушень самостійно подолати не завжди можуть, враховуючи характерну реакцію на посттравматичний стресовий розлад. Подібні відхилення пояснюються складними довготривалими комплексами, такими як: соціальна дезадаптація, розлади мови, пам'яті, втратою уваги, мислення, свідомості, внутрішній конфлікт і навіть уяви щодо суїциду тощо [1, с. 184–185].

Класифікація, систематизація і тяжкість клінічних виявів психосоматичних наслідків жертви статевих кримінальних правопорушень потребують підвищеної уваги з боку суспільства, правоохоронних органів щодо протидії їм та ефективного запобігання.

Сексуальне насильство над дітьми, як особливо небезпечне діяння, небажаний сексуальний контакт, сам факт зґвалтування призводять до низки значних психологічних проблем, таких як: реакція на кризу і стрес, переживання, внутрішній конфлікт, рішення заявити, пройти стадії розслідування і суду, що потребує витривалості. У потерпілих виникає суттєве погіршення щодо стану здоров'я, емоційно особистісної сфери і свідомості, формується посттравматичний стресовий розлад з вегетативними симптомами напруги. Особливо небезпечними будуть локальні ушкодження головного мозку. Так черепно-мозкові травми приводять до появи значних нейропсихологічних відхилень. Патологічні інтеграції на рівні первинних і вторинних патологічних змін нервової системи становлять патофізіологічну основу нервових розладів. В основі формування генератора патологічно підсиленого збудження лежить недостатність гальмівних меха-

нізмів, які виникають при двох станах: 1) первинна гіперактивність нейронів; 2) первинні порушення гальмівних механізмів. Суспільство засуджує кримінальні правопорушення сексуального характеру, які здебільшого є цинічними і нелюдськими та утворюють значну небезпеку в міжособистісних стосунках. Ці злочини, особливо різновиди статевих девіацій, вимагають кримінального профілювання, судово-медичної експертизи, верифікації, кваліфікованого допиту потерпілої особи як жіночої, так і чоловічої статі [6, с. 102–104].

Такі дослідження вимагають проведення самостійних напрямків спеціальних експертиз, залучення різного профілю фахівців. Вищі психічні функції, складні функціональні системи, структурно-функціональні одиниці роботи головного мозку, клініка патологічних змін допомагають аналізувати поведінку низькоконтрольованих і зверхконтрольованих особливостей жертв сексуальних злочинів. Патологічна активність центральної нервової системи пояснює системні патофізіологічні механізми нейропатологічних синдромів, які своєю чергою ідентифікують клінічні вияви діяльності відповідної патологічної системи. Функціональні ефекти патологічних систем виявляються підсилюванням або гальмуванням відділу центральної нервової системи, який є кінцевим ланцюгом патологічно ушкодженого органу. Тому статевий злочин як стрес, негативно впливаючи на жертву, приводить до тяжких травм організму. Інакше, це неспецифічний набір психофізіологічних реакцій організму на звалтування. Небезпека такого діяння як стресора активує складний комплекс патологічних змін в організмі. Кримінальні правопорушення статевої спрямованості як гострий, так і хронічний мають психогенну складову. Він містить порушення адаптації, труднощів зосередження, дратівливості, збурення уваги, безглузду гіперактивність, відчай, патологічні зміни гормональних і захисних систем. Результатом будуть гострі та хронічні захворювання різних органів і систем, зокрема венеричні. Деякі з них будуть у конкретної жертви незворотними та приведуть до суїцидальних потягів [8, с. 110–111].

При верифікації психодинамічного трактування наслідків статевих злочинів необхідне судово-медичне експертне розу-

міння стадій реакції жертви на зґвалтування, до яких належать: 1. Стадія передчуття, загрози; 2. Стадія зіткнення з дезадаптацією; 3. Стадія повернення з різними виявами; 4. Стадія відновлення. Зовсім не другорядним буде висока кваліфікація слідчого, його професійний і життєвий досвід для об'єктивізації стану постраждалих з фіксацією в документах статистичної звітності інформації щодо кваліфікації цього небезпечного кримінального правопорушення. Якість і повнота проведення розслідування залежать від низки факторів. До яких належать: вік, стать, залишкові спогади жертви, різновиди амнезії, психічний і фізичний стан особистості. Дезадаптація, стан здоров'я, після стресового і тваринного жаху, ремінісценції, розуміння та реакція на зґвалтування, її стадію, підтримка чи негативне ставлення близьких і оточення, їх рівень емпатії допоможуть або знівелюють розслідування [3, с. 72–74]. Діагностика невротичної депресії, астенії, obsesивно-фобічні та вегетативні розлади, неприємні фізичні відчуття, запаморочення, головний біль мають досить тривалий термін. Розуміння клініки патологічних синдромів, їх специфіка, характер ушкоджень дозволять зрозуміти нейрофізіологічну природу різних психосоматичних відхилень. Модально-неспецифічні порушення пояснюють психічну депривацію, фобії, розлади сну, відчуття приниження, зневаги, втрату незалежності, гідності з непередбачуваними кризовими реакціями. На нашу думку, така неврастенія діагностується на фоні проблематики системних фізіологічних механізмів нейропсихологічних симптомів і синдромів [9, с. 160–162].

Дослідники кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості вважають, що жорстоке поводження з жертвою під час зґвалтування, індивідуальні особливості переживання, гостра стресова реакція, особливо скоєних неприродним засобом, статевих девіацій, отримані психічні і фізичні травми, психічні фантазії приводять до суттєвих і навіть до надзвичайно небезпечних змін психосоматики [4, с. 110–120]. У динаміці в особистості, залежно від пластичності вищих психічних функцій, формується викривлена психічна діяльність. Психологічна система, психічний процес, індивідуальний стан контролювати свої дії призводять до різних розладів стану здо-

ров'я. На цьому фоні з'являються вияви психомоторної епілепсії, загального збудження, психогенних порушень, кошмарів в усіх сферах нормального життя в напрямку регресії і неможливості жити серед людей, встановлювати міжособистісні стосунки [3, с. 64–92].

Вияви різноманітних травматичних стресових реакцій, анти-суспільна поведінка – це наслідок посттравматичної стресової реакції. Нервово-психічні розлади, психосоматичні хвороби, соматовегетативні симптоми, пошкодження та травмування ділянок тіла, неврологічні проблеми приводять у жертви до мультифакторних змін в організмі, руйнуючи гомеостаз. Психічна напруга, посттравматичний стресовий розлад, перенасичення психічною енергією, викривлення сексуального досвіду, підозри та недовіри до оточення, параноя, особливо до осіб протилежної статі, унеможливають життя у суспільстві. Водночас більш негативними наслідками у жертв зґвалтування, як етіологічним фактором, буде порушення Я-образу з довготривалими розладами, у вигляді маніакально-депресивного психозу, дисоціативного ступору і моторики, ознак шизофренії та інших психічних хвороб і розладів [1, с. 184–185]. Функціональна система, мозкові механізми вищих психічних функцій, руйнуючи, унеможливають ієрархічну організацію роботи органів і систем. Базові психологічні характеристики порушують фізичні та емоційні кордони, змінюють тілесну експресію, проприоцептивних рухів. Подібні розлади унеможливають психічну стійкість, процеси саморегуляції, самообілізації. Така патологія призводить до змін структурних компонентів з виявами різного ступеня тремору кінцівок, відчуття сильної втоми, ригідності, сексуалізації, відхиленнями адекватної поведінки. Домінування негативних психологічних станів з виявами аутизму, загальною зміною індивідуально-психологічної особливості підкреслює вияви посттравматичного стресового розладу [1, с. 184–185].

Підвищену увагу у жертв сексуального насильства треба приділяти факту нанесення самоушкоджень, підвищеної релігійності, інтересу до деструктивних сект. Вияви можуть мати «хвильоподібні» реакції з погіршенням психіки, фрустрацією, тривожністю. Більш складні розлади формують конфліктний

характер, аутоагресію, афективні реакції, приступи депресій, суїцидальні потяги з більш вираженими гострими віддаленими наслідками психосоматичних розладів [4, с. 92–99].

У випадках, коли жертву залякували, примушували до сексуальних зносин у дитячому та підлітковому віці, гвалтували кілька разів, діб, симптоматика ускладнюється формуванням стійкого посттравматичного стресового розладу. Далі додаються тривожні переживання, девіантні фантазії, страхи зустрічі з гвалтівниками, небажана вагітність, зараження венеричними хворобами чи СНІДом. Особлива фізична жорстокість до потерпілих (жертв) ускладнюється антисуспільною поведінкою, зниженим самосприняттям, пригніченістю, суїцидальними потягами, формуванням різноманітних фобій, мареннями [3, с. 59–98].

У соціологічній літературі визначають, що статеві кримінальні правопорушення суттєво впливають не тільки на морально-психологічний стан потерпілої особи, а також на психологічне портретування оточення і близьких, особливості стосунків з родичами, роль домінуючого в родині, поведінкові індикатори, відсутність емпатії часто мають характер засудження і недоброзичливості до потерпілої особи. І у цьому є велика соціальна проблема. Це стосується всіх без винятку, а особливо неповнолітніх та малолітніх потерпілих осіб. Таким чином, комплекс завдань правознавців треба спрямовувати на дослідження віктимології жертви, сексуальної будови, моделі злочину, стереотипних реакцій, досудового експертного доведення факту статевого злочину, експертної оцінки злочинця, психосоматичних наслідків у потерпілої особи [4, с. 93–98].

Зазначимо, що не всі злочини, передбачені у Розділі IV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), однаково негативно кваліфікують стан психіки потерпілої особи взагалі. На наш погляд, найбільш негативно на психіці потерпілої особи відображається вчинення таких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, як: зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України) та розбещення неповнолітніх. Відразу зазначимо, розбещення неповнолітніх визнається ненасильницьким злочином (ст. 156 КК України) [5, с. 239; 249; 254], точ-

ніше окремі способи розбещення, а саме фізичне розбещення [6, с. 102–103].

Диференціювання сексуальних переживань – продукт тривалого історичного розвитку. Постраждала особа сьогодні, залежно від стану фізичної і моральної рівноваги, формує внутрішній комплекс нереалізованого гніву, соціальної незадоволеності, моделі нерозв'язаного конфлікту [7, с. 25–44; 450–462].

Безумовно, глибина негативного впливу вчиненого злочину залежить від факторів (індивідуальних, потерпілої особи та загальних):

1. Сім'я, її вид, вік, виховання, освіта, район проживання, знання, спосіб життя, життєвий та спортивний досвід, ставлення оточення, проблеми з правоохоронними органами, риси особистості, стан здоров'я, індивідуальні якості тощо.

2. Обстановка, умови, форма, спосіб, місце, час вчинення злочину, належність до групи ризику.

3. Можлива кількість співучасників, тривалість кримінального правопорушення сексуального характеру, статеві девіації, належність злочинців до кримінального світу.

4. Застосування, погроза, використання тортур, зброї, застосування фізичного і/або психічного насильства, використання безпорадного стану.

5. Настання психологічних, психічних і/або фізичних наслідків [8, с. 110].

Негативні наслідки від вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень, залежно від фізичних і моральних якостей, переходять у хронічні, тобто невиліковні, непоправні і переслідують людину все життя, руйнуючи його. По суті, постраждала людина отримує глибокі, небезпечні, значною мірою деструктивні, руйнівні психологічні і фізичні травми, в тому числі безпліддя [10, с. 64–82].

Зазначимо, стосовно згвалтування, сексуального насильства, розбещення неповнолітніх (фізичне розбещення, тобто фізичні дії в першу чергу), то існує безліч форм і способів їх вчинення. Психологічні мотиви насильницьких кримінальних правопорушень, спосіб вчинення також глибоко впливають на особистість (потерпіла особа), тобто на ступінь шкідливості і небезпечності. Чим він більш цинічний, агресивний, зухвалий, тим він має біль-

ший деструктивний вплив на психіку і підсвідомість потерпілої особистості [4, с. 51–64]. Вчинення таких діянь має гостро аморальний характер. Вони дуже негативно впливають на потерпілу особу, особливо неповнолітню або малолітню, а саме на нормальний, загальноприйнятий, моральний, психологічний, законслухняний розвиток і формування повноцінної для суспільства особистості. Ці негативні події, епізоди, деталі, рухи, втрата м'язового тону, пропріоцепції, запахи, поведінка гвалтівника та інше відображаються (карбуються) в пам'яті, приводять до викривлення мозкової діяльності та переслідують усе подальше життя потерпілу особу [4, с. 64–72].

Після вчинення таких злочинів психологам, психіатрам відразу важко, а то й неможливо визначити (зафіксувати) ступінь і міру завданої шкоди психічному здоров'ю, його перспективи, перебіг і розвиток. У разі настання такої шкоди пізніше або коли вона лише загострюється вказаним фахівцям важко довести, що саме певний свого часу вчинений злочин привів до таких наслідків (діагнозу, стану). Більш глибокі розлади виникають у потерпілих при загальному ураженні моторики, діагностуванні розладів сприйняття, мислення, емоцій і волі, пам'яті та інтелекту, свідомості [6, с. 103–104].

Проте переважна більшість відповідних фахівців (психологів, психіатрів, психоаналітиків, сексологів, сексопатологів тощо) вважають, що душевна травма, перенесена, а точніше набута від вказаних злочинів, назавжди залишає негативний відбиток у психіці і психосоматиці людини. При кваліфікації таких діянь виникають складні питання: наскільки глибоко нанесена психологічна травма та до якого рівня можнавилікувати і реабілітувати потерпілу особу? Бо повне одужання настає в одиничних випадках. І чи не буде загострення (рецидиву) хворобливого стану за певних умов і обставин? Чи не виникне від цієї психологічної травми (захворювання) інших побічних соматичних захворювань, наприклад, хвороби шлунку тощо [9, с. 158–160].

Висновок. Отже, потерпіла особа при слідчих і експертних діях, розслідуванні кримінальних правопорушень сексуального характеру терпить неймовірно тяжкі, пригнічені моральні та психологічні страждання, приниження, образу, біль

(або/і безпосередньо перед їх вчиненням, або/і під час вчинення, або/і після їх вчинення). Тобто негативні наслідки, що виникають, певною мірою, часто серед оточення, можливо і близьких рідних, впливають на особистість, її нормальний розвиток як біологічного і соціального індивіда, змінюють характер, ментальність, звички, погляди, уклад, спосіб життя і ставлення до потерпілої особи.

Список використаних джерел

1. Олійников Г. В., Сиволап І. І. Психологічна верифікація серійних злочинців на етапах досудового і судового слідства. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 184–185.

2. З початку повномасштабного вторгнення слідчі Нацполіції розпочали майже 62 тис. кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів військовослужбовцями рф. *Портал МВС*. Станом на 22.01.2023 р. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/z-pochatku-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-slidchi-natspolitsii-rozpochaly-maizhe-62-tys-kryminalnykh-provadzhen-za-faktamy-vchynennia-zlochyniv-viiskovosluzhbovtiamy-rf> (дата звернення: 09.02.2023).

3. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 209 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. С. Азаров, В. Г. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; заг. ред О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернія. Київ :Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

5. Лень В. В. Окремі способи розбещення неповнолітніх: питання кваліфікації, диференціації та покарання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* : науковий збірник Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. 2017. № 2. Т. 1. С. 102–105.

6. Синєокий О. В. Психолого-правові проблеми сексопатології. Вступ до криміноперверсології : монографія. Харків : Право, 2009. 752 с.

7. Лень В. В. Окремі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості: питання впливу на психіку потерпілої особи. *Dny vědy – 2018* : Materiály XIV Mezinárodní vědecko-praktická conference. Praha : Education and Science, 2018. Volume 3. С. 110–112.

8. Олійников Г. В., Лень В. В. Балабко В. В. Психологічне підґрунтя формування посттравматичних розладів в осіб із зони антитерористичної операції, що можуть привести до протиправної поведінки. *Право і суспільство*. 2016. № 3. С. 158–165.

9. Пазенок А. С. Права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 176 с.

10. Бородин І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації. *Право України*. 2001. № 12. С. 33.

References

1. Oliinykov, H. V. and Syvolap, I. I. (2015), Psychological verification of serial criminals at the stages of pretrial and judicial investigation, *Law and society*, 2015, № 4, pp. 184–185.

2. Since the beginning of the full-scale invasion, National Police investigators have initiated almost 62,000 criminal proceedings based on the facts of crimes committed by Russian military personnel (2023,) *Portal of the Ministry of Internal Affairs*, available at: <https://www.npu.gov.ua/news/z-pochatku-povnomashtabnoho-vtorhnennia-slidchi-natspolitsii-rozpochaly-maizhe-62-tys-kryminalnykh-provadhzen-za-faktamy-vchynennia-zlochyniv-viiskovosluzhbovtsiamy-rf> (accessed 09 February 2023).

3. Dzhuzha, O. M. (2009), *Preventing crimes related to sexual violence* : monograph, Atika, Kyiv.

4. *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine* (2016) / Azarov, A. S., Hryshchuk, V. H. and Savchenko, A. V. and others ; in Dzhuzhi, O. M., Savchenko, A. V. and Chernia, V. V. (Ed.), Yurinkom Inter, Kyiv.

5. Len, V. V. (2017), Separate methods of corruption of minors: questions of qualification, differentiation and punishment, *Actual problems of domestic jurisprudence*, Scientific collection of Oles Honchar Dnipro National University, № 2, Vol. 1, pp. 102–105.

6. Syneokyi, O. V. (2009), *Psychological and legal problems of sexopathology. Introduction to criminal perversology* : monograph, Law, Kharkiv.

7. Len, V. V. (2018), Separate crimes against sexual freedom and sexual integrity: the issue of impact on the victim's psyche, *Materiály XIV Mezinárodní vědecko-praktická konference «Dny vědy – 2018»*, Education and Science, Praha, Vol. 3, pp. 110–112.

8. Oliinykov, H. V., Len, V. V. and Balabko, V. V. (2016), The psychological basis of the formation of post-traumatic disorders in persons from the zone of anti-terrorist operations, which can lead to illegal behavior, *Law and society*, № 3, pp. 158–165.

9. Pazienuk, A. S. (2010), *Human and citizen rights and freedoms* : manual, Academvydav, Kyiv.

10. Borodin, I. (2001), Rights and freedoms of citizens, their classification, guarantees of implementation, *Law of Ukraine*, № 12, pp. 33.